

HET LANDSCHAP;

DOOR

F. W. VAN EEDEN.

(*Vervolg en slot van bladz. 221.*)

II.

Welligt zijn er, die zich nog herinneren, in hunne jeugd gespeeld te hebben op een der ouderwetsche hofjes, waarmede sommige steden onzes lands zoo ruim zijn bedeed. Vierkante plekjes grond, ingesloten door een steenen rollaag en omringd door gele klinkerstraatjes, die zoo uitnemend geschikt waren voor het kegelspel, den kwelgeest der oude vrouwtjes. Regte of gebogene symmetrische paadjes, omzoomd met palmrandjes, verdeelden het vierkant in regelmatige figuren en in het midden verhief zich een hardsteenpilaartje met of zonder zonnewijzer. In die tuintjes bloeiden de witte lelie, de oranje lelie, de blaauwe Iris, het bakkruidje, de korenbloem, het nieskruid en de vastenavondzotjes. Aan de vier hoeken stonden vier pyramidaal geknipte palmboompjes en aan het einde een heg van donkeren Taxus, het paradijs der hofjeskatten. Wie zich deze hofjes niet meer herinnert (want niet enkel vorstenhoven vielen voor de zucht naar verandering), die heeft zich schadeloos kunnen stellen door den indruk van de prentjes van VAN ALPHEN, die de moderne kritiek langer hebben getrotseerd. Die hooge, gladgeschoren hagen, die vierkante vijvers, die balustraden met hare vazen en steenen bollen, die kogelronde oranjeboomen, die riviergoden met hunne lange baarden en drietanden, zij herinnerden ons aan eene voorbijgegangene wereld, eene wereld, die wij niet terug verlangden, evenmin als de symmetrische zedeleer van hare bewoners, omdat hare vormen stijf, gedwongen, somber en

onnatuurlijk waren, en wij spraken over hen hetzelfde vonnis uit als over de pruiken en hoepelrokken van eene bij uitnemendheid kunstmatige periode.

Dat vonnis was onbezonnen en wij vergaten daarbij, dat de zucht naar mathematische vormen, de aanleg tot symmetrie den mensch, als het ware, is aangeboren en ook de schoonste uitdrukking is van zijne rede. De plaatjes van VAN ALPHEN, de ouderwetsche hofjes wijzen ons terug op een glansrijk tijdperk. De stijve vormen, die wij thans misschien te zeer verachten, zijn geene uitvinding van wansmaak en valsch vernuft. Het schoonste monument van dien stijl, het park van Versailles, bewijst ons, dat een verheven denkbeeld den ontwerper bezield heeft. De breede terrassen zijn als de voorpleinen, de allee met hare wit marmeren standbeelden is de vorstelijke zaal, de schaduwrijke met groen overwelfde paden zijn de zijgangen en het geheel is een paleis achter het paleis, even trotsch en vorstelijk als dit, maar gebouwd, niet uit steen, maar uit de levende natuur. Hier heeft de mensch gezegd: Ik zal de natuur herscheppen naar mijn beeld, ik zal in haar mijne begrippen van orde en regelmaat toepassen; ik zal toonen, dat zij is om den mensch en niet de mensch om haar. Ik zal de natuur zoodanig hervormen, dat zij alleen de decoratie is van het tooneel, waarop ik mijne rol vervullen wil en maak haar tot een achtergrond voor de gewrochten mijner kunst. Hoe schoon de natuur is, — voor den mensch is niets schooner dan het menschelijke.

Zoo sprak de eeuw van LODEWIJK XIV, en de schoonste uitdrukking van dit denkbeeld is het werk van ANDRÉ LE NÔTRE, het park van Versailles.

In plaats van de natuur tot voorbeeld te kiezen, heeft LE NÔTRE getracht, in zijn stijl alle overeenkomst met haar te vermijden. De omringende velden en bosschen werden zorgvuldig bedekt en door hooge muren met poorten en hekken afgesloten, als iets onheiligs en onzuivers; de oneffene grond werd gelijk gemaakt en slechts door vlakke terrassen opgehoogd. Op het hoogste terras stond het huis, alles beheerschend en op alle punten schitterend in het oog vallend. Geene overlading met bloemen, maar deftige grasperken, doorsneden met kiezelpaden, glad als kolfbanen, omringd door marmeren zitbanken

en versierd met prachtige fonteinen en antieke vazen, vormden het tapijt; de wanden waren glad geschoren heggen of door ruitvormig latwerk beteugeld boomgewas. De overwelfde loofgangen waren in architectonische vormen gedrongen en beantwoordden aan strenge regelen. Geen gedeelte, dat niet met een ander gedeelte overeenstemde; alles was volmaakt symmetrisch en met wiskunstige juistheid bepaald.

De stijl van LE NÔTRE wekt tot deftigen ernst, tot vereering des menschen. Zijne parken zijn vooral schoon, wanneer zij rijk bevolkt zijn met hertogen en markiezinnen, met menschen van de oude, hooghartige aristocratie. Alleen te zijn in zulk een natuurspaleis, is even ondragelijk als de eenzaamheid in eene vorstenwoning. »*Such symmetry is not for solitude*”, zegt BYRON. Nooit konden ze dan ook beter bevolkt worden dan in eene eeuw, toen geen schatten gespaard werden om er het verblijf luisterrijk te maken. In den avond van den 7den Mei 1664 heeft het park van Versailles in zijne grootste pracht geschitterd, toen alle lanen en gangen met gekleurde doorschijnende vazen waren verlicht en Chineesch vuurwerk en welriekende fonteinen overal de lucht met aangename geuren vervulden; toen talrijke genoodigden in de rijkste verkleeding dit tooneel bevolkten en de koning in zilveren wapenrusting boven allen uitblonk. Toen mogt LE NÔTRE zijn grootsten roem inoogsten van het werk, dat honderd millioen guldens aan het rijk had gekost. Zijn stijl werd overal in het beschaafd Europa gevolgd, in Italië in de villa's Ludovisi en Pamfili, in Engeland in Greenwich- en St. Jamespark, in Nederland in de tuinen van Rijswijk, Honselarsdijk en het Loo.

LE NÔTRE was echter geen uitvinder, maar de herformer van eene overoude kunst. De Fransche tuinstijl, waarvan hij de grondvester was, is niet anders dan de uitdrukking van hetzelfde denkbeeld, dat de oudste menschengeslachten bij het planten hunner tuinen heeft bezielde, maar gezuiverd van den wansmaak, dien vele eeuwen van verval daarin hadden achtergelaten. De oudste oorkonden van ons geslacht noemen de tuinen als ommuurde en afgesloten plaatsen, in tegenstelling met de omringende wildernis, in zekere orde met boomen beplant, plaatsen, waar de mensch, beveiligd voor de gevaren daar

buiten, rust kon scheppen en de wrange boomvruchten door zorgvuldige aankweeking tot kostelijk ooft kon veredelen.

Hoe sober is de beschrijving van het aardsche paradijs, die wij in het boek Genesis lezen. Hoe stoffelijk, hoe boersch klinkt het, dat de boomen daar goed tot spijs waren. Het is alsof de schrijver door een praktischen, huishoudelijken geest was bezielde, waardoor hij vooral het nut deed uitkomen en zich het zuivere schoone zelfs een weinig schaamde. Dienzelfden geest vinden wij niet minder in de woorden van den Prediker: „Ik maakte mij luthoven en ik plantte boomen daarin van allerlei vrucht.” Wel heeft eene latere poëzie, en vooral de weelderige verbeelding van MILTON, in zijn „*Wilderness of sweets*”, ons voor die soberheid schadeloos gesteld; doch het blijft waar, dat de oudste lustverblijven weinig meer waren dan vierkante omsloten boomgaarden. De tuinen der Hesperiden, een niet minder aanlokkelijk oord der oude wereld, waren diep uitgegravene vierkante ruimten, door muren omringd, waar oranjeappelen, moerbeziën, wijn, olijven en amandelen groeiden, en alleen de gloeiende verbeelding van lateren tijd dichtte ook het eenvoudige voorgeslacht eene gelijke weelde toe. Lezen wij in de *Odyssee* het naïve verhaal van de ontmoeting van ULYSSES met zijn vader, dan merken wij op, dat de boomen in LAËRTES tuin op rijen geplant waren en slechts uit peren, vijgen en druiven bestonden. De tuin van ALCINOUS, koning van Phaeacië, mede in de *Odyssee* beschreven, had bovendien eene afdeeling voor moeskruiden en was door regtlijnige heggen ingesloten. In de oudste tijden dus zocht de mensch, in zijne hoven, beveiligd voor de gevaren der woeste natuur, te voorzien in zijne begeerte naar vruchten tot verkoeling, aromatische kruiden tot prikkeling en wijn om zijn gemoed tot vrolijkheid te stemmen. De oorspronkelijke natuur had op hem nog een overweldigenden invloed; zij dreigde hem met vele verschrikkingen en hare grootsche tooneelen vervulden hem met angst. Hij gevoelde zich in hare omgeving als in eene gevangenschap, en zijne eerste poging tot bevrijding was haar te vergeten in eene natuur, die hij zich zelf naar zijn aanleg en behoeften had gevormd. Het regtlijnige, symmetrische, dat zijne eenvoudige woningen kenmerkte, werd ook de grondslag van zijn tuinstijl en beantwoordde volkomen aan het doel.

Het planten van tuinen werd een onderdeel der bouwkunst en de tuin was niet meer dan een boomgaard, een bevoorregte akker. Eerst veel later, toen met de vermeerdering van het menschelijk geslacht ook de weelde toenam, lieten de grootste vorsten zich, nevens hunne paleizen, eigenlijke lusthoven maken, waarin zij, te midden van sierlijk plantsoen en schoone bloemen, in zalige rust hunne dagen doorbragten, of zich verlustigden met de jacht op allerlei wild, dat in afzonderlijk omheinde ruimten of parken werd verzameld of aangefokt. Bij den aanleg dier waranden vertoonden zich van lieverlede twee verschillende rigtingen, die wij de menschelijke en natuurlijke, of met eene in onze eeuw veelgeliefde uitdrukking, de regtzinnige en de liberale rigting kunnen noemen. De eerste verving de vruchtboomen en moeskruiden door sierboomen en heesters, maar behield de oude symmetrie, bleef die getrouw tot in de kleinste bijzonderheden en maakte den tuin geheel in overeenstemming met het huis, de tweede trachtte den wilden rijkdom der natuur na te bootsen, verbande de symmetrie en vormde, het grootste contrast met de strenge regelen der bouwkunst. De eerste rigting ontwikkelde zich in het oude Egypte en had daar, twintig eeuwen vóór onze tijdrekening, reeds een hoogen trap van volmaaktheid bereikt. Uit Egypte werd zij waarschijnlijk naar ons werelddeel overgebracht, voornamelijk bij de Romeinen en verspreidde zich later met de literatuur en de regtspleging van dit volk over het noorden en westen. De natuurlijke rigting werd gevolgd in Azië, vooral in China, in Syrië en Perzië.

De Grieken hechtten in hun schoonste tijdperk weinig waarde aan tuinen. Toen de bouw- en beeldhouwkunst bij hen het toppunt van bloei hadden bereikt, werd aan de verfraaijing van lust- en wandelplaatsen slechts geringe zorg besteed. Bij hun streven naar een zuiver menschelijk ideaal, zagen zij de overige natuur voorbij, die trouwens weinig indruk maakte op hun gemoed. Het genot, dat zij in hun aardsch paradijs, de vallei van Tempe, smaakten, werd minder opgewekt door het schoone der natuur, dan wel door de overleveringen, die aan dat oord waren verbonden. Eerst eene grootere weelde voerde de Romeinen tot die overdaad in architectonische versierselen, beelden, vazen, fonteinen, fraaije steenen en mozaïekwerk, die in hunne

villa's bijna geen schaduw der natuur overlieten. Toen ontstond ook de zucht om de boomen in regelmatige vormen en figuren te leiden, en in de beschrijving, die ons van PLINIUS landgoed is overgebleven, zien wij het model van den lateren Franschen stijl. Alleen de villa Tiburtina van HADRIANUS en de Domus aurea van NERO maakten eene uitzondering op den heerschenden smaak. TACITUS verhaalt, dat NERO een huis bouwde, niet met versierselen van goud en paarden, zoo gewoon in alledaagsche pracht, maar gelijk eene wildernis, met lanen en vijvers, met boschjes, opene plaatsen en vergezigten. Wij zien hieruit, dat democratische en tyrannieke beginselen kunnen zamengaan.

De regelmatige stijl, die bij de Romeinen heerschte, werd door de Italianen der middeleeuwen gevolgd en, door noordelijken wansmaak niet verbeterd, in Frankrijk, Engeland en ook in ons land ingevoerd, waar zij, vóór de hervorming door LE NÔTRE, algemeen in zwang was.

Het park van Nonesuch, het vorstelijk lustverblijf van HENDRIK VIII en in zijn tijd het prachtigste van Engeland, moet veel overeenkomst gehad hebben met een kinderbouwspeel of een kabinet van zeldzaamheden. Groote pyramiden of bekkens van marmer, bronzen groepen van Apollo, Diana, satyrs en andere mythologische personen, en van leeuwen, beeren en tijgers, hier en daar een pyramidaal of tot een gedrochtelijk beeld geknipt palmboompje tusschen de monumenten en eindelijk een echo en zes syringenboomen rondom eene fontein. Deze stijl doet ons denken aan de tuintjes in de Zaanstreken, waardoor ons land eene buitenlandsche vermaardheid verkregen heeft. En werkelijk waren deze uit dezelfde periode afkomstig. Nog vinden wij het dorp Broek in Waterland vermeld in alle buitenlandsche „Guides”, nog moeten wij steeds den spot van het buitenland verduren om onze tuintjes met zeldzame steentjes en glaskoralen omboord, met plankjes in de paden, met hunne paarden en koetjes, draakjes en doolhofjes van geknipten palm. Die stijl, dien de buitenlanders den oorspronkelijken Nederlandschen hebben genoemd, is niet anders dan de oude tuinstijl vóór LE NÔTRE, de stijl der Romeinen, Italianen en van het park van Nonesuch, die door ons uitgebreid handelsverkeer met Italië reeds kort na de middeleeuwen hier werd ingevoerd. De Nederlanders hadden alleen dit oorspronkelijke, dat zij dien stijl in het uitvoe-

rigste miniatuur toepasten. De oorzaak hiervan ligt niet zoozeer in een zonderlingen kunstzin, gelijk die der Chinezen, als wel in den invloed van een klein en digt bevolkt land op de individuele ontwikkeling zijner bewoners, wanneer deze, na een stoffelijk arbeidzaam leven, zich in stille rust nederzetten om den verkregen rijkdom te genieten. De Nederlanders hebben veel aanleg, meer algemeenen aanleg zelfs dan eenig volk ter wereld, en zij kunnen groot worden, wanneer zij hun vaderland alleen gebruiken tot een *pied à terre*. — Maar sluiten zij zich op in hunne kleine omgeving, dan krimpen zij ineen als de beelden in een tooverspiegel en behouden alle eigenschappen in mikroskopischen zin. — Laat ons dan op onze groote zwervers zien, op een ERASMUS, een AGRICOLA, een GROTIUS, een DE RUYTER, een BILDERDIJK en zoo vele anderen, en hopen, dat wij, bij onzen roem in het uitvoerige, onzen grooten aanleg niet zullen vergeten.

Bij het Italiaansche en middeneeuwsche poppenspel was de stijl van LE NÔTRE werkelijk eene groote verbetering, hoe gedwongen en stijf die ons thans ook moge schijnen. Le NÔTRE heeft het eerst de tuinen van de overvloedige monumenten en versierselen der kunst gezuiverd. Hij heeft de voorwerpen der natuur meer invloed gegund, meer tot de grondstof van zijn werk verheven, al gaf hij die stof ook vormen, die voor het doode marmer en graniet berekend zijn, maar niet voor het altijd vrije en werkzame plantenleven. — De boomen maken bij hem den achtergrond en de hoofdvormen van zijn meesterstuk uit, als lanen, loofgangen en heggen, zijne wandelpaden zijn breed en niet door overlading met bonte rijen van onovereenkomstige voorwerpen ontsierd. Zijne zitbanken en standbeelden mogen te veel aan den mensch herinneren, zij storen ons schoonheidsgevoel niet: zij hebben niets kleingeestigs, maar passen juist in hunne omgeving. De wit marmeren groepen in het park van Versailles vormen zelfs eene aangename tegenstelling, wanneer men hare schoone vormen van de overzijde tegen het donkere groen zoo zuiver ziet afgeteekend. Zijne fonteinen vooral zijn prachtig en op juist gekozen plaatsen aangebragt. Een grootsche fontein in een regelmatig park, de fonkelende in nevel vervliegende stralen bij het zuivere groene gras en de statige boomrijen, geven een indruk, die de bevalligste beelden der vrije natuur

trotseert. Reeds in het zooveel kleinere park te *Brussel* kan men dien verheven indruk ondervinden en onbewust iets beseffen van de groote waarheid, dat de gansche natuur niets is tegenover den mensch in zijne hoogste volmaaktheid.

Maar de schitterende periode van den Franschen stijl is voorbijgegaan met al de deugden en ondeugden van zijne vereerders. De gladgeschoren hagen werden ruig boomgewas, de standbeelden vielen om, de vijvers vermodderden; slechts hier en daar treurt nog een bemoste riviergod om den val der oude aristocratie. Alleen Versailles is gebleven, — een gebalsemd lijk!

Ook de kunstlandschappen zijn het tooneel geweest van omwentelingen, die haar ontstaan aan dezelfde oorzaken te danken hebben als die, welke het leven der volken en de opvattingen in kunst en wetenschap veranderden. Monarchiën maakten plaats voor volksregering, het stelsel van LINNAEUS werd door het natuurlijk systema overschaduwde, de tragedie moest wijken voor hare schitterende zuster, de opera, en de klassieke poëzie werd verzwolgen in eene zee van romans. Ook het park van Versailles zou zijn lot niet ontgaan zijn, wanneer het niet door de zeldzame kloekmoedigheid van den architect LEROY was behouden gebleven. Toen het bewindvoerend gemeen dit prachtig gedenkstuk als nationaal eigendom wilde verkoopen, was 'hij het, die voorstelde om het paleis te bewaren voor nationale instellingen en de gronden voor vrucht- en moestuinen ten behoeve des volks. Dit voorstel werd aangenomen; sommige gedeelten van het park werden beplant met appelen, andere met aardappelen en de republiek was tevreden. Hoe zeer LEROY aanspraak maakt op bewondering, kunnen zij vooral beseffen, die weten, hoeveel aanlokkender het is, te vernielen dan op te bouwen.

Een andere geest bezielde de kunst en het is zonderling, dat die omwenteling in het aanleggen van tuinen uitging van de vormelijkste en regtzinnigste natie der wereld. Engeland, dat vóór HENDRIK VIII nimmer in zijne parken heeft uitgemunt, — dat later, onder KAREL II, den stijl van LE NÔTRE geheel overnam, — Engeland gaf het eerste sein tot de geheele omkeering. Alle symmetrie moest verdwijnen; hoog en laag, bosch en kreupelhout, vijvers en lanen, alles moest in

wilde wanorde dooreen liggen en niets mogt in de verte zelfs aan de regte lijn herinneren.

Het denkbeeld, dat bij de ontwerpers der eerste Engelsche tuinen (KENT en BRIDGEMAN) ten grondslag lag, was de afschudding der mathematische vormen en de onbepaalde huldinging van de slang-lijn, de zoogenaamde schoonheidslijn van HOGARTH. BACO VAN VERULAM, POPE en ADDISON, maar vooral de groote dichter van het Verloren Paradijs waren de voorloopers van den natuurlijken stijl in Engeland. BACO heeft den in zijn tijd bestaanden wansmaak, vooral de geknipte hagen en de „*sculptures of verdant green*”, hevig aangevallen en niet minder toonde de dichter POPE zijne liefde tot het natuurlijke landschap door den aanleg van zijn tuin te *Twickenham*, eene der eerste proeven van den zoogenaamden Engelschen stijl.

Maar ook die stijl was gecne nieuwe uitvinding. Reeds TASSO was MILTONS voorganger geweest, en over het paradijs van ARMIDA ligt een Oostersche gloed, die onmiskienbaar is overgewaaid uit de lusthoven van SCHIRAS. De tuinen of paradijzen in Perzië en Syrië waren reeds in de oudste tijden schilderachtig aangelegd, rijk voorzien van welriekende bloemen, vooral rozen, en bloeiende heesters, en door natuurlijke bronnen bevochtigd. STRABO beschrijft het lustoord aan den Orontes in Syrië als een uitgestrekt bosch, waar laurieren en cypressen eene koele schaduw verleenden, waar duizende kleine beekjes uit de heuvelen ontsprongen en de zinnen werden gestreeld door welluidende toonen en aromatische geuren. De fabelachtige verhalen van NEBUCADNEZAR berigten ons, dat deze koning, om eene zijner Medische gemalinnen het gemis van de schoone natuur haars vaderlands te vergoeden, eene pyramide van terrassen bouwde en deze met natuurlijk aangelegde boschjes beplante, een berg, die midden in de ontzaggelijke stad oprees en waarvan elke zijde eene lengte had van vierhonderd voeten.

China is het land, waar de natuurlijke stijl reeds in overouden tijd algemeen werd toegepast; evenwel met zulk eene kleingeestige uitvoerigheid, dat de Chineesche tuinen niet meer zijn dan eene karikatuur van het oorspronkelijk landschap, dat zij moeten voorstellen. Die aaneenschakeling van eilanden, rotspartijen, boschjes, tempeltjes,

bruggen en watervallen is door eene al te groote verscheidenheid eentonig. Kunstmatige rotsen en grotjes in eene van nature niet rotsachtige streek, beledigen het ontwikkelde schoonheidsgevoel. De bij de Chinezen zoo zeer geliefde pioenrozen, met hare lompe, opgeblazene en gedrochtelijk zware bloemen en de tallooze voorwerpen van opschik, die een Chineeschen tuin vervullen, herinneren ons aan den aard zijner bewoners. De Chinezen zijn in zeker opzigt in den natuurlijken stijl, wat de Hollanders in een vroeger tijdperk in den symmetrischen geweest zijn.

De oorsprong van den natuurlijken stijl verliest zich, evenals die van zijn broeder, den symmetrischen, in den nacht der eeuwen, — en, mag men eene gissing wagen, dan is de eerste ontstaan in eene kale, onherbergzame natuur, de laatste in de volle weelde der oorspronkelijke bosschen, — de eerste uit de zucht naar zinnelijk genot, de laatste uit de behoefte aan veiligheid en levensonderhoud; — dan heeft de mensch getracht in zijne lusthoven eene tegenstelling te vormen met zijne omgeving en dat te voorschijn te roepen, wat de omringende natuur hem niet aanbood. In de groene velden en zonnige bergen van Italië moest de natuur in de tuinen bijna geheel wijken voor de kunst, in de dorre woestenijen van Perzië en Syrië, in het weinig aantrekkelijk klimaat van China, zocht men de schoonheid eener meer weelderige natuur kunstmatig na te bootsen.

Is de Fransche stijl het beeld van orde en regelmaat, van den mensch in zijne redelijke volkomenheid, de Engelsche geeft een beeld van de natuur, maar zonder den mensch. De Fransche stijl is louter eene decoratie van het tooneel, waarop de mensch zich beweegt, in de Engelsche tuinen moet de natuur tooneelspelen, terwijl de mensch eene bijzaak, hoogstens eene decoratie is. De Fransche parken waren onafscheidelijk van de paleizen, waartoe zij behoorden; zij waren daarvan het vervolg, het evenbeeld; in de Engelsche tuinen kunnen des noods de gebouwen geheel en al gemist worden. In den symmetrischen stijl zien wij den mensch, die de natuur aan zich heeft onderworpen en tot in het gedwongene getrouw blijft aan de regelen, die hij zich in zijne huizen en woonkamers gesteld heeft; de natuurlijke stijl heeft die regelen afgeschud, maar zich daardoor tot een slaafsch nabootser

verlaagd, hetgeen vooral ergerlijk in het oog valt bij de toepassing op kleine schaal. Een kleine Engelsche tuin met zijne slingerpaadjes, heuveltjes, zitplaatsjes en perkjes kan geen goeden indruk maken op ons schoonheidsgevoel en pleit voor eene flauwhartige zucht tot navolging. De slingerlanen, die in groote parken liefelijke schaduw geven en wier bestemming is, ons ongemerkt tot de schoonste gedeelten van het meesterstuk te voeren, kunnen, wanneer wij ze geheel overzien, daaraan niet beantwoorden. Zij zijn niet natuurlijk, want zij veroorzaken noodloozen omweg door een grasperk, dat men met weinige schreden kan meten; zij zijn evenmin kunstmatig schoon, want zij doen ons wenden en draaijen langs onbeduidende voorwerpen, rondjes en ovaaltjes met alledaagsche bloemen, die alleen van ver een goeden indruk maken. En die heuveltjes en goudvischkommen, hoe spreken zij van eene bekrompene zelfgenoegzaamheid! Beter voldoen ons kleine tuintjes, op de Fransche wijze aangelegd. Deze maken geen aanspraak op iets anders dan ons een vrij uitzigt te geven, dat in overeenstemming is met onze woning en met deze als het ware een geheel uitmaakt. Regte lijnen en symmetrie misstaan ook geenszins in het klein; zij dragen den stempel van eenvoudigheid en willen geen valsche vertooning maken; er is geene overlading met bloemen, die wansmaak aanduidt. Zulke tuintjes worden evenwel weinig aangetroffen; meestal zijn de woonhuizen van den middenstand vergezeld van bespottelijke nabootsing van den natuurlijken, of liever Chineeschen stijl. Eene gunstige uitzondering maken de tuintjes, die zich vóór vele der talrijke kleine landhuizen rondom Parijs bevinden. Een groot grasperk, ingesloten tusschen breede rijen van de liefelijk zacht rozekleurige *Silene*, en in het midden daarvan eenige rozen rondom een geelbloeiend heestertje, ziedaar alles.

Omwentelingen brengen zeldzaam duurzame toestanden te weeg. Zij voeren van het eene uiterste in het andere, en wil men eene onophoudelijke aaneenschakeling van omwentelingen vermijden, dan moeten de belangen der beide partijen in een groot en gezamenlijk belang worden opgelost en verzoend. De aanhangers van den natuurlijken stijl zagen spoedig in, dat zij te ver waren gegaan, dat zij door te groote natuurlijkheid onnatuurlijk werden, dat de eindelooze krommin-

gen hunner slingerpaden even gedwongen en eentoonig waren als de rechte dreven van LE NÔTRE, ja nog vervelender, omdat zij de trotschheid van de laatsten misten; dat hunne vergezigten in schoonheid wonnen, wanneer daarin een prachtig gebouw als hoofdpunt was opgenomen; dat eindelijk het bijeenbrengen van de ontelbare soorten van vreemde sierheesters een bonten, karakterloozen indruk maakte. Aan de andere zijde erkende men, dat de symmetrische stijl in zijne breede terrassen, fonteinen en grasperken eene groote waarde bezat. Daarbij had de geest des volks eene geheel andere rigting aangenomen. De liefde tot eene onverstoorbare kalmte, den zaligsten toestand van vroegere geslachten, had plaats gemaakt voor de zucht naar onrust, naar beweging, naar ontwikkeling. De mensch hechtte geene waarde meer aan een blijvend genot als het toppunt zijner wenschen, maar verandering werd zijn genot. Alles wat leven, beweging ademde, was hem welkom en hij erkende met den dichter van *Troilus and Cressida*:

«Things won are done. Joys soul lays in the doing.»

Zonder ontwikkeling geen leven, zonder worden geen zijn, die grondwet der natuur bezielde het edelste, het eigenlijk heerschende deel der menschheid. GÖTTE, wiens heldere blik onze praktische, werkzame, stoffelijke eeuw zoo juist heeft voorzien, is ook de aankondiger geweest van de nieuwere rigting in het aanleggen van lusthoven, en in zijne *Wahlverwandschaften* vinden wij menig blijk, dat zijn veelzijdige geest zich met voorliefde met dit onderwerp heeft bezig gehouden.

De eerste, wiens geniale kunst aan de eischen des tijds beantwoordde, was de Engelschman HUMPHRY REPTON. Hij was het, die vóór ongeveer 40 jaren de natuurlijke en symmetrische rigtingen met elkander verzoende en zamensmolt tot een levend en lagchend beeld, een landschaps-ideaal, een tafereel vol bezieling en ontwikkeling. De kunst om tuinen aan te leggen, vroeger een onderdeel der bouwkunst, is door REPTON verheven tot eene landschapskunst, even voortreffelijk als de schilderkunst, ja hooger, daar zij hare gedachten in de natuur zelve teruggeeft. Hare beoefenaars moeten zoowel eene hooge mate van schoonheidszin bezitten als doordrongen zijn van de kennis der

natuur en van hare wetten. Niet het geduldige doek en de gehoorzame verwen zijn hun materiëel, maar de stugge bodem en de altijd veranderende plantenwereld. Niet onmiddellijk kunnen zij over de waarde hunner schepping oordeelen, maar eerst na eenige jaren, als het geboomte zich behoorlijk heeft ontwikkeld; ja zij moeten zorgen, dat hun meesterstuk, in weerwil van die gedurige verandering, een meesterstuk blijft. Het formeren van landschappen is eene kunst, eene schoone kunst, de laatste, die tot volmaking kwam en welligt de moeilijkste, reusachtigste en ondankbaarste van alle. Het is daarom niet te verwonderen, dat zoo weinigen slechts in deze kunst een meesterstuk hebben geleverd, wanneer geen oorspronkelijke rijkdom der natuur hun te hulp kwam. Doch hoewel er schaars een REPTON of een RÜCKLER MUSKAU optreedt, zoo worden de werken van beiden toch meer algemeen bekend en bewonderd. Het meerdere reizen, het aanschouwen van verhevener natuurfereelen veredelt den gemeenen smaak en maakt het voor ingebeelde kunstenaars hoe langer hoe moeilijker, voor hunne geestlooze voortbrengsels bijval te vinden.

Onze kunstlandschappen hebben voor ons geen geringer beteekenis dan de oorspronkelijke natuur voor onze voorvaderen, en daar wij ons eigenlijk dagelijks daarin bewegen, zijn zij voorzeker onze aandacht waard. Lusthoven zijn er geweest reeds voor duizenden van jaren; maar vroeger slechts bij uitzondering, terwijl zij thans werkelijk een kenmerk zijn van het landschap der beschaafde wereld. Vroeger uitsluitend in het bezit der vorsten en daardoor wereldberoemd, liggen zij thans binnen het bereik van den minsten burger, en geene stad van eenig belang, die niet hare sierlijk aangelegde plantsoenen bezit.

De drie kenmerkende vormen van het oorspronkelijk landschap vinden wij, hoewel minder krachtig, in ons kunstlandschap weder. De mijlen uitgestrekte, trotsche parken vertegenwoordigen de romantische, de bevallige buitenplaatsen de idyllische natuur, terwijl de afgemetene alleen voor bloemen bestemde ruimten in de onmiddellijke nabijheid der woningen de blijken dragen van den onbepaalden invloed des menschen.

Het park is de verwezenlijking van eene grootsche gedachte. Het stelt eene wildernis voor, maar eene veredelde, van onreine bestand-

deelen gezuiverde wildernis. Het omvat heuvels en meertjes en bosschen, maar allen in overeenstemming met elkander en medewerkende tot eene eenheid, die in al de vergezigten te voorschijn treedt. Geene angstvallig afgebakende of evenwijdig begrensde lanen ontsieren het en maken het vervelend, maar onze weg voert langs afwisselende boomgroepen, die nu eens terugwijken en in lage boschjes uitloopen, dan weder vooruitspringen en het uitzigt voor een wjl belemmeren, om het daarna bij eene prachtige waterpartij of in eene breede, met struikgewas begroeide vallei weder te openen. Geen vreemdsoortige gewassen nemen den indruk van oorspronkelijkheid weg. De boomen zijn meerendeels inheemsch of zulke, die sinds lang het burgerregt hebben verkregen, en slechts wilde bloemen versieren het gras en het kreupelhout. Hier en daar verrijzen de zwaarmoedige pijnboomen, met hunne donkere pyramiden of horizontale kruinen, in kleine groepjes op een verheven punt en vormen eene tegenstelling met het heldere groen der lage eiken. Op de eilanden en landtongen spiegelen de slanke, witte berken zich met hunne fijne, altijd bewogene takjes in het effen water en rondom de meertjes en vijvers steekt het zilvergraauw der wilgen levendig af tegen den donkeren achtergrond van het dennenbosch. Nu eens zien wij eene kleine groep van breedgetakte eiken op eene opene plaats, of in de lommerrijke diepte aan den voet des heuvels eene natuurlijke bron tusschen natuurlijke rotsen, door de sierlijk gevederde varens overschaduwd, of een boschje van zware beuker of linden voert ons ongemerkt in de nabijheid van het trotsche kasteel, dat het omringende geboomte van alle zijden beheerscht.

Zulke parken zijn in ons land zeer zeldzaam, daar de vlakke bodem en de geringe uitgestrektheid der landgoederen de uitvoering van een grootsch onderwerp belemmeren. Een park zonder heuvels is eentoonig en de lage, drassige grond in vele streken van ons land maakt het gezigt van groote waterpartijen slechts op enkele zeer warme dagen verkwikkend. Maar al te dikwijls vervult het Haagsche bosch ons met een huiverig gevoel, als wandelden wij in een vochtigen kelder. Is het waar, dat de mensch zijn genot zoekt in de tegenstelling met het alledaagsche, dan moeten wij Nederlanders onze buitenverblijven

vestigen op de hoogste, droogste plaatsen en het water slechts eene zeer ondergeschikte rol laten spelen.

Het aanleggen van eene zoogenaamde buitenplaats vordert wel eene minder grootsche opvatting dan het ontwerpen van een park, maar daarentegen oneindig meer uitvoerigheid, meer vaardigheid in het bijzondere, meer zoogenaamde kunstgrepen en onschuldige bedriegerijen, waaraan het genie zoo gaarne vreemd blijft. Het park is eene ruwe, maar geniale schets, de buitenplaats eene afgewerkte schilderij.

Wanneer wij ons op eene goed aangelegde buitenplaats bevinden, schijnt haar omvang ons veel grooter dan deze werkelijk is. De kunstenaar heeft zorgvuldig alle grenzen verborgen, maar zoodanig, dat wij van dat verbergen zelf niets bespeuren. Het is alsof de gansche omgeving tot het gebied des eigenaars behoort. Daarenboven zijn alle voorwerpen, die het oog zouden beleedigen, schuren, tuinmanshuizen, moestuinen en muren door boomgewas bedekt. De lanen zijn evenwijdig tusschen bloemrijke grasperken of boschjes begrensd, wier boomen en heesters meestal een uitheemschen oorsprong verraden. Eiken met scherp uitgesneden bladeren, tulpenboomen, magnolias, rhododendrons, bontbladige boomen, de onovertroffen syringen en gouden regens, bonte rijen van bloeiende heesters geven het geheel een feestelijk aanzien. Bij de schoonste uitzigten verheft zich een onmisbaar koepeltje, hetzij in antieken stijl en tegen een groep donkere sparren, hetzij gothisch en door de ronde kruinen van eiken of beuken beschaduwd. De wegen zijn meest gekromd, doch niet in het klein-geestige; dikwijls ook regtlijnig, vooral wanneer zij breed op het woonhuis uitloopen; de vijvers slingeren in sierlijke bogten of komen tusschen het groen hier en daar te voorschijn en doen zich voor als kleine meertjes. Kunstrotsen, monumenten, zeldzaamheden, grotten, nagemaaakte bouwvallen, verschrikkende fonteintjes en dergelijk kinderspel zijn zorgvuldig achterwege gelaten en het woonhuis is niet een zamenraapsel van verschillende bouwvallen, maar eenvoudig, landelijk en aanlokkend, wit gepleisterd en omringd door donkere boomgroepen. Het huis is schoon, maar heeft geene oneigenaardige versierselen noodig om zulks te schijnen. Wij zien dan ook geen gevel-ornementen, geen vazen, potten of doellooze zuilen; maar het uitwendige zegt

ons, dat het daar binnen goed is, en meer verlangen wij van een landhuis niet. Het huis is eene zedige jonkvrouw, geen praalzieke oude vrijster.

Voor het huis ligt de vierkante of langwerpige bloemtuin, die ons met zijn eenvoudigen, symmetrischen aanleg, ofschoon met oneindig lagchender indruk, herinnert aan den stijl van Versailles en de hofjes, waar wij als kinderen hebben gespeeld.

In het park, op de buitenplaats, bemerkten wij geen symmetrie, niet omdat zij daar ontbrak, maar in den natuurlijken stijl opgenomen en daarmede innig verbonden, was zij daar in het verborgen werkzaam en schiep het evenwigt in de wanorde en de eenheid in de verscheidenheid. Zoo brengt ook de schilder evenwigt in zijne voorstelling, zonder stijfheid, zonder dat zelfs zijn overleg zichtbaar wordt. Het groote geheim der kunst ligt in de juiste vereeniging van het altijd wisselende leven met de strenge, onveranderlijke vormen van onze rede. Evenals de stoom het werktuig in beweging brengt, zonder dat wij hem werkende aanschouwen, evenzoo is de wet der schoonheid de grondslag, maar de verborgene grondslag van elk meesterstuk.

Hiermede is dus werkelijk het vonnis van den zuiver symmetrischen stijl uitgesproken, en wij erkennen hem als de uitdrukking van de dorre rede, zonder gevoel en leven, als de theorie zonder de praktijk, als het woord zonder de daad. Maar ook den zuiver natuurlijken stijl verwerpen wij, omdat hij een leven is zonder wetten, eene toemeloze anarchie, die tot vernietiging leidt. Eerst wanneer de rede in het leven, de theorie in de praktijk, het woord in de daad opgaat, eerst dan wordt de kunst geboren.
